

Basal morfologi og syntaks – russisk

Til eksamen i russisk propædeutik skal man ifølge studieordningen have færdigheder i at "analysere, morfologisk og syntaktisk, enkelt skriftligt materiale [...] ved brug af lingvistiske termer", og man skal på dansk kunne "redegøre for morfologi og syntaks i skriftligt russisksproget materiale." (Studieordning for Øst- og Sydøst-europastudier på bachelorniveau med centralt fag i Balkanstudier, Grækenlandsstudier, Polsk eller Russisk, 2015-ordningen).

Ved **MORFOLOGISK ANALYSE** forstås en klassificering af **ORD** i **ORDKLASSER** samt en beskrivelse af de [grammatiske kategorier](#), der kommer til udtryk i den pågældende **ORDFORM**.

Til de såkaldt autosemantiske ordklasser hører nominer (substantiver, adjektiver, pronominer, adverbier) og verber. Til de synsemantiske ordklasser hører resten: konjunktioner, præpositioner, partikler m.v.

NOMINERNE (substantiver, adjektiver og pronominer¹) kan beskrives ud fra de grammatiske kategorier **GENUS** (køn), **NUMERUS** (tal) og **KASUS**. De personlige pronominer udtrykker desuden **PERSON**. Substantiver kan endvidere beskrives som værende enten animate eller inanimate.

GENUS. Genuskategorien tæller på russisk maskulinum, femininum og neutrum.

NUMERUS. På russisk findes singularis (SG) og pluralis (PL) samt relikter af dualis.

KASUS. Russisk har følgende kasus: **NOMINATIV** (NOM), **AKKUSATIV** (ACC), **GENITIV** (GEN), **DATIV** (DAT), **INSTRUMENTALIS** (INS) og **LOKATIV/PRÆPOSITIONALIS** (LOC/PREP). Endvidere ses også **VOKATIV** (VOC), der dog ikke har nogen egentlig ledfunktion. Hvad skal vi så med alle disse kasus og deres endelser? Vi skal bruge dem til at identificere sætningsleddenes funktion:

KASUS ER EN MORFOLOGISK MARKERING AF SYNTAKTISK FUNKTION

¹ Også mange adverbier hører til nominerne, men er indeklinable. Adverbier, der er afledt af kvalitative adjektiver, kan dog gradbøjes (быстро → быстрее) eller modificeres (быстро → быстренько). Andre adverbier, der er dannede af historiske præpositionssyntagmer (с-раз-у, на-лев-о), er indeklinable.

Det betyder, at nominerne morfologisk – i deres form – udtrykker den syntaktiske funktion, de udfylder. Således står fx subjekter i nominativ. På dansk er det ledfølgen samt intonationen, der viser, hvilken rolle et ord spiller. Men vi kan ikke se eller høre på ordet alene, om det er hunden, der bider postbuddet, eller omvendt. Det kan man på russisk. Sammenlign fx de to sætninger:

"Политик-а-НОМ убивает поэзи-ю-АСС" "Политик-а-АСС убивает поэзи-я-НОМ".
"Politik dræber poesien" "Poesien dræber politikeren".

På russisk udtrykker substantivernes endelser flere ting simultant. Således udtrykker **-а** femininum, singularis og nominativ i et ord som политик-а-FEM.SG.NOM, mens det udtrykker maskulinum, singularis og akkusativ i политик-а-MASC.SG.ACC.

VERBERNE kan på russisk beskrives ud fra følgende grammatiske kategorier:

TEMPUS, NUMERUS, PERSON, ASPEKT, DIATESE, MODUS OG GENUS.

TEMPUS indikerer, hvornår en verbalhandling finder sted. Russisk har formelt to tempora – præsens (PRS) og præteritum (PST). Fremtid udtrykkes på russisk perifrastisk (буду читать) eller ved hjælp af præsens (Я завтра уезжаю-IPF / позвоню-PF).

NUMERUS afspejler antallet af aktører. På russisk findes for verbernes vedkommende **SINGULARIS (SG)** og **PLURALIS (PL)**.

PERSONkategorien angiver, hvem der udfører handlingen – er det den eller de talende (1.person), er det adressaten eller adressaterne (2.person), eller er det en eller flere tredjeparter (3.person)? Numerus og person noteres i præsens samlet som 1SG (1. person singularis), 2PL (2. person pluralis) etc.

ASPEKT er et grammatisk udtryk for, hvordan vi sprogligt præsenterer virkeligheden. Vi kan fokusere på tilstande (sidder, ligger osv.) eller aktiviteter (går, arbejder etc.) samt processer (sætter, udarbejder etc). Tilstande og aktiviteter samt processer udtrykkes på

russisk af imperfektivt aspekt, **IPF**. Vi kan også fokusere på begivenheder, hvilket vil sige tilstande, der er opstået som følge af en aktivitet. Dette udtrykkes på russisk af perfektivt aspekt, **PF**. De russiske aktionsarter (betydningsmæssige modifikationer af verber) er enten perfekte eller imperfekte og indskrives sig ikke i systemet 'tilstand/aktivitet – begivenhed', ligesom langt de fleste simpleksverber (verber uden præ- og suffikser), der ligger til grund for dannelsen af aktionsarter og afledte verber, er imperfekte.

DIATESE beskriver, om et verbum (eller en verbalform som fx et participium) er aktivt eller passivt, og for russisks vedkommende også, om det er refleksivt eller deponent.

MODUS dækker over, om handlingen er reel eller ej. Russisk har indikative og imperative former, men kan også udtrykke konditionalis. Konditionalis dannes af præteritum og partiklen **БЫ** og har ikke sin egen bøjningsform – ganske som dansk, der benytter en datidsform ("Jeg *kunne* godt tænke mig, at det snart *blev* sommer").

GENUS afspejler på russisk – ved verber i præteritum – subjektets semantiske køn (sexus). Participierne udgør en art hybrid mellem verber og nominer, idet de udtrykker tempus, aspekt og modus samt diatese, som er verbale kategorier, og genus, numerus og kasus, som er nominale kategorier.

Når man beskriver verberne, skal man desuden være opmærksom på, om den pågældende form er **FINIT** (dvs. bøjet og udtrykker tempus. Imperativ er også en finit form.) eller **INFINIT** (infinitiv, transgressiv).

KONJUNKTIONERNE beskrives som enten parataktiske (и, а, но, или) eller hypotaktiske (когда, потому что, если, который).

PRÆPOSITIONERNE beskrives ud fra, hvilken kasus de styrer.

Ved **SYNTAKTISK ANALYSE** forstås en redegørelse for sætningen og for relationerne mellem dens komponenter og disses funktion. Man skal beskrive rollefordelingen mellem ordene eller sammenhængende **GRUPPER** af ord (**SYNTAGMER**²) i sætningen samt syntagmernes interne struktur (overled og forskellige typer af underled eller udvidende led). Sætninger kan være simple eller komplekse (dvs. bestå af to eller flere simple sætninger). Sætninger kan være etleddede (subjektsløse, upersonlige) eller toleddede (med både subjekt og prædikat). I beskrivelsen af sætningskomponenternes funktion indgår en række grundlæggende syntaktiske funktioner, de såkaldte **SÆTNINGSLED**:

subjekter (S)	prædikater (P)	komplementer (COMP)
attributter (ATTR)	adverbialer (ADV)	appositioner (APP).

SUBJEKTET (S) eller **GRUNDLEDET** er det led, der ligger til grund for et udsagn. Subjekter kan være substantiver, pronominer, adjektiver, numeraler og verber i infinitiv eller en hypotaktisk ledsætning. Hvis subjektets overled er et nomen og dermed står i en af de kasus, der findes på russisk, vil denne kasus altid være nominativ.

PRÆDIKATER (P) kaldes også **UDSAGNSLED** og beskriver tilstande eller aktiviteter. Prædikater kan være finitte verber, der udtrykker tempus. Denne type prædikat kaldes også for '**VERBALLED**'. Hvis prædikatet ikke er et finit verbum, men en anden ordklasse, skal der i sætningen være et udtryk for tempus – eller mere abstrakt: *temporalitet*. Denne funktion varetages af **COPULA**³, der kan udtrykkes eksplicit eller optræde som **Ø-COPULA** sammen med en nominaldel/prædikatsnomen (eller infinitiver og præpositions-syntagmer mm.).

KOMPLEMENTER (COMP) er led, der kræves for at en sætning eller et syntagme er komplet, men bliver også defineret som ikke-obligatoriske led, der er implicerede af overleddet. En syntese af disse to definitioner kunne lyde: *komplement er led, der står i et underordningsforhold til*

² **NP** = nominalsyntagme med et nomen som overled. **VP** = verbalsyntagme med et verbum som overled.

PP = præpositionssyntagme med en præposition som overled og obligatorisk komplement.

³ Copulas grundlæggende funktion at udtrykke temporalitet (samt evt. også modalitet og aspektualitet) i prædikater, der består af en nominaldel og copula. Copula kan være abstrakt og udelukkende fungere som bindeled mellem subjekt og prædikat, eller det kan have en egentlig betydning/verbalfunktion. Sidstnævnte type kaldes for fuldsemantisk. Midt imellem ligger de semiabstrakte copulaverber (казаться, считаться m.fl.). Abstrakt ø-copula skrives ikke eller gengives i tekster med en tankestreg.

et overled i et syntagma, dvs. indgår i syntagmer som en fast bestanddel og altså ikke som en fri tilføjelse. Komplementer er en fællesbetegnelse for forskellige typer af **OBJEKTER** (direkte, indirekte objekter, præpositionsobjekter osv.), men betegnelsen dækker mere end blot dette: den dækker over alle led, der er underlagt et overled, herunder også præpositioner, der altid kræver et komplement. Nominale komplementer kan stå i alle kasus.

ATTRIBUTTER (ATTR) kaldes også modifikatorer og er ikke-obligatoriske, udvidende led, hvis funktion er beskrivende, primært i forhold til substantiver. Attributter kan være **KONGRUEDE** og **IKKE-KONGRUEDE**.

Til de kongruerede attributter hører adjektiver (herunder ordenstal), participier (i langform), pronominer og numeraler (kardinaltal). Desuden kan attributter være integrerede med deres overled eller være isolerede herfra og stå i apposition til deres overled. Til de ikke-kongruerede attributter hører substantiver, infinitiver, præpositionssyntagmer m.fl.

ADVERBIALLED (ADV) er ikke-obligatoriske, udvidende sætningsled, hvis funktion er at beskrive omstændigheder i relation til aktiviteter og tilstande (dvs. til prædikater) samt til attributter (fx adjektiver) og adverbialer (fx adverbier). Omstændighederne kan semantisk beskrive måden, hvorpå en aktivitet udføres, eller graden af udførelse eller relationen til det modificerede ord (MOD), de kan beskrive tidspunktet og dermed være temporale (TEMP), de kan være kausale (KAUS), eller de kan være lokationelle og relatere sig til stedet for en prædikation (LOC). Udtryksmidlerne er adverbier (herunder negationer), præpositionssyntagmer, nominalsyntagmer, transgressiv-konstruktioner (isolerede adverbialled) og infinitiver samt adverbialiserede participier og hypotaktiske ledsætninger.

APPOSITIONER (APP) er nominer, herunder participier, der bibringer yderligere information om et nominalt sætningsled og kongruerer hermed.

Men nok om terminologien. Lad os se på nogle eksempler. Sætning 1-5 er simple, toleddede sætninger. Sætning 6-9 er komplekse sætninger. Sætning 10-13 er etleddede sætninger.

TOLEDDERE OG KOMPLEKSE SÆTNINGER

1. Дми́трий	–	журнали́ст.
SUBSTANTIV	COP	SUBSTANTIV
MASC		MASC
SG		SG
NOM		NOM

'Dmitrij er journalist.'

Simpel, toleddet sætning. 'Дмитрий' er subjekt. 'Журналист' er nominaldel i det komplekse nominalprædikat, der ud over substantivet har et ø-copula.

2. Чита́тели библиоте́ки – россия́нские и зарубе́жные гра́ждане.

SUBST	SUBST	COP	ADJ	CONJ	ADJ	SUBST
MASC	FEM			PAR		MASC
PL	SG		PL		PL	PL
NOM	GEN		NOM		NOM	NOM

'Bibliotekets brugere er russere og udlændinge.'

Simpel, toleddet sætning. Subjektet er et nominalsyntaxme med 'читатели' som overled og 'библиотеки' som efterstillet, ikke-kongrueret attribut. Det komplekse nominalprædikat med abstrakt ø-copula har 'россиянские и зарубежные граждане' som nominaldel, hvor de to adjektiver er foranstillede, kongruerede attributter til overleddet 'граждане'. Genus er ikke noteret for adjektivernes vedkommende, idet genusedistinktionen for adjektiver ophører i pluralis.

3. Основáтелем Санкт-Петербу́рга	явля́ется	ца́рь Пётр I.
SUBST	SUBST	SUBST SUBST ADJ (ordenstal)
MASC	MASC	MASC MASC MASC
SG	SG	SG SG SG
INS	GEN	NOM NOM NOM

'Skt. Petersborgs grundlægger er tsar Peter den I.'

Simpel, toleddet sætning. Subjektet er 'ца́рь' med 'Пётр I.' som apposition. Prædikatet er et komplekst nominalprædikat med explicit copula i form af verbet 'явля́ется'. Nominaldelens overled er 'основáтелем', og 'Санкт-Петербу́рга' er en efterstillet, ikke-kongrueret attribut til dette overled.

TOLEDDERE OG KOMPLEKSE SÆTNINGER

4. Он	лю́бит	свою́	интересную	рабо́ту.
PERS.PRON	VB.FIN	REFL/POSS.PRON	ADJ	SUBST
MASC	PRS	FEM	FEM	FEM
3SG	3SG	SG	SG	SG
NOM	IPF	ACC	ACC	ACC

'Han er glad for sit spændende job.'

Simpel, toleddet sætning. Subjektet er 'он'. Prædikaten er et simpelt verbalprædikat med et nominalsyntaxme som akkusativkomplement / direkte objekt, der har 'работу' som overled og 'свою интересную' som foranstillede attributter.

5. Ма́ша о́чень лю́бит чита́ть.

SUBST	ADV	VB.FIN	INFINITIV
FEM		PRS	
SG		3SG	
NOM		IPF	IPF

'Masja er meget glad for at læse.'

Simpel, toleddet sætning. Subjektet er 'Маша'. Prædikaten er et komplekst verbalprædikat med den finite form som overled og den infinite som komplement. Adverbiet optræder som adverbialled.

6. Ко́стрма – небольшо́й го́род, в кото́ром живу́т роди́тели Ю́рия.

SUBST	COP	ADJ	SUBST	PREP	REL.PRON/CONJ	VB.FIN	SUBST	SUBST
FEM		MASC	MASC		MASC	PRS	MASC	MASC
SG		SG	SG		SG	3PL	PL	SG
NOM		NOM	NOM	LOC	LOC	IPF	NOM	GEN

'Kostroma er en større by, hvor Jurijs forældre bor.'

Kompleks sætning, bestående af en hovedsætning (simpel, toleddet) og en **attributiv** ledsætning (også simpel, toleddet). Hovedsætningen har 'Кострома' som subjekt. Nominalsyntaxmet 'небольшой город' ('город' er overled, og 'небольшой' er attribut) er nominaldel i prædikaten, der har et ø-copula. Den hypotaktiske ledsætning fungerer som attribut til 'город'. Subjektet er nominalsyntaxmet 'родители Юрия' med 'родители' som overled og 'Юрия' som efterstillet, ikke-kongrueret attribut. Prædikats overled er det finite verbum, hvis komplement – præpositionssyntaxmet 'в котором' – optræder som hypotaktisk konjunktion og binder de to sætninger sammen.

TOLEDDERE OG KOMPLEKSE SÆTNINGER

7. Утром, когда Галина едет на работу, Николай едет домой.

ADV	CONJ	SUBST	VB.FIN	PREP	SUBST	SUBST	VB.FIN	ADV
	SUBORD	FEM	PRS		FEM	MASC	PRS	
		SG	3SG		SG	SG	3SG	
		NOM	IPF	ACC	ACC	NOM	IPF	

'Om morgenen, når Galina tager på arbejde, er Nikolaj på vej hjem.'

Kompleks sætning, bestående af en hovedsætning (simpel, toleddet) og en **adverbiel** ledsætning (også simpel, toleddet). Hovedsætningen har 'Николай' som subjekt. Prædikatet er det finite verbum 'едет'. Adverbiet 'домой' optræder som komplement hertil, mens adverbiet 'утром' fungerer som adverbialled. Den hypotaktiske ledsætning 'когда Галина едет на работу' har 'Галина' som subjekt. Prædikatet er også her et finite verbum 'едет'. Præpositionssyntagmet 'на работу', hvor præpositionen er overled, og substantivet 'работу' er komplement, optræder som komplement for prædikatet. Den hypotaktiske konjunktion binder de to sætninger sammen.

8. Мама сказала, когда они собираются уезжать.

SUBST	VB.FIN	CONJ	PERS.PRON	VB.FIN	INF
FEM	FEM/PST	SUBORD		PRS	
SG	SG		3PL	3PL	
NOM	PF		NOM	IPF	IPF

'Min mor fortalte, hvornår de ville rejse igen'

Kompleks sætning, bestående af en toleddet hovedsætning og en toleddet ledsætning, der fungerer som **komplement**. Hovedsætningen har 'мама' som subjekt og 'сказала' som prædikat. Komplementet – det moderen har sagt – optræder i form af en hypotaktisk ledsætning med 'они' som subjekt. Prædikatet er et komplekst verbalprædikat med 'собираются' som overled og 'уезжать' som komplement. Den hypotaktiske konjunktion binder de to sætninger sammen.

9. Как он умудрился сбежать из тюрьмы, остаётся для меня загадкой.

CONJ	PERS.PRON	VB.FIN	INF	PREP	SUBST	VB.FIN	PREP	PERS.PRON	SUBST
SUBORD	MASC	MASC/PST			FEM	PRS			FEM
	3SG	SG			SG	3SG		1SG	SG
	NOM	PF	PF	GEN	GEN	IPF	GEN	GEN	INS

'Hvordan det lykkedes ham at flygte fra fængslet, forbliver mig en gåde.'

Kompleks sætning, bestående af en hovedsætning og en ledsætning, der er **subjekt** i hovedsætningen. Hovedsætningen har et komplekst nominalprædikat med 'остаётся' som verbaldel og 'загадкой' som nominaldel. Præpositionssyntagmet 'для меня' optræder som adverbialled. Subjektsledsætningen er en simpel, toleddet sætning, hvor 'он' er subjekt, og 'умудрился сбежать' er det komplekse verbalprædikat, hvor den finite form optræder som overled, og den infinitive – som komplement. Præpositionssyntagmet 'из тюрьмы' fungerer som adverbialled. Den hypotaktiske konjunktion 'как' binder de to sætninger sammen.

ETLEDDEDE SÆTNINGER

De etleddede sætninger er karakteriseret ved ikke at have et subjekt, men et såkaldt enhedsled, der udtrykker prædikation, hvorfor dette led også kaldes for prædikatet. Enhedsleddet kan være et finit verbum, men man møder også nominale størrelser som substantiver og adjektiver mm. sammen med et copula (i ø-form eller explicit), der udtrykker tempus.

10. Темнеет.

VB.FIN
PRS
3SG
IPF

'Det er ved at blive mørkt.'

Etleddet sætning med det finitte verbum som enhedsled eller prædikat.

11. Жарко.

Ø-COP ADJ.KORTFORM
PRS NEUT
SG

'Det er varmt.'

Etleddet sætning med adjektivet som nominaldel af prædikatet og ø-copula.

12. Здесь было жарко и душно.

ADV	COP	ADJ.KORFORM	CONJ	ADJ.KORTORM
	PST	NEUT	PAR	NEUT
	SG	SG		SG

'Her var varmt og lummert.'

Etleddet sætning med de to adjektiver som nominaldel af prædikatet og explicit copula. Adverbiet 'здесь' optræder som adverbialled.

13. В нашем городе часто говорят о погоде.

PREP	POSS.PRON	SUBST	ADV	VB.FIN	PREP	SUBST
	MASC	MASC		PRS		FEM
	SG	SG		3PL		SG
LOC	LOC	LOC		IPF	LOC	LOC

'I vores by taler man/tales der ofte om vejret.'

Etleddet sætning med det finitte verbum som enhedsled/prædikat og præpositionssyntagmet 'о погоде' som komplement. Adverbiet 'часто' optræder som adverbialled, og det gør præpositionssyntagmet 'в нашем городе' også.